

BALÁZS ZOLTÁN

REND A NEVE MINDENNEK

A név és a névadás: mágia, tudomány, hatalom

■ A nevek az emberi gondolkodás és cselekvés legfontosabb dolgai közé tartoznak. A megnevezéssel ismerjük föl és ismerjük meg a világot. Az elnevezés révén veszünk birtokba valamit, így szerzünk hatalmat mások fölött. A név teszi a gyermeket a sajátunkká. A névvel teremtünk otthont, találunk haza, érezzük magunkat biztonságban. Egy új szigettel, földrészsel, bolygóval vagy csillaggal a legfontosabb teendőnk, hogy nevet adunk neki: így már akkor is ismerős, ha amúgy semmit sem tudunk róla.

A politikai név is ezért fontos. Közösséget ad, vagy akár hazát is; túlmutat a jogon, amely csak a személytelen államra tud hivatkozni; megmozgatja a képzeletet és az érzelmeket. Neve van a népnek, az országnak, a királynak, a dinasztíának, a hazának. Minden sikeres fantázia- vagy sci-fi franchise nélkülözhetetlen eleme a fura, mégis ismerős nevek – bolygók, birodalmak, tájak – világa. *A csillagok háborújától A gyűrík uráig.* A név elbűvöl, ismerőssé tesz, ugyanakkor hatalmat is ad.¹ A hellén mitológiában az istenek, azaz a nagy nevek küzdelmét tükrözték az emberek háborúi, sőt Dániel próféta könyvében (10. fejezet) is azt olvassuk, hogy a látható fejedelmek és országok mögött ott állnak a szellemi hatalmak, harcban más hatalmakkal, más nevekkel. Még Pál apostol is erre utal, amikor a

Mint sok modern tudomány, a politika tudománya is mágikus praktikák és alkimista spekulációk, titkos összeesküvések és udvari machinációk közepette született. A megszületés utáni első teendő pedig a névadás.

fejedelmeket és az angyalokat egyaránt képtelennek mondja arra, hogy elszakítsák az embert Isten szeretetétől (Róm 8:39); ezek az angyalok valójában politikai lények, a büntető és jutalmazó, de alapjában véve a félelemmel uralkodó hatalom birtokosai. A *Jelenések Könyvének* pedig részletesen kidolgozott apparátusa van az emberi, látható történelem szellemi, láthatatlan valóságának megjelenítésére. A szereplők allegorikusak, az ószövetségi tradíciókat követve, de nem mesét, hanem a Gondviselés egész drámáját játsszák el – Urs von Balthasar kifejezésével teodrámat. Csak éppen ez a játék egy mélyebb valóság. Viszont bár valóság, a szereplők nem azonosíthatók végérvényesen az emberi-történelmi valósággal; ezek fölött a nevek fölött mi nem rendelkezhetünk.² Az antik világ – pogány, zsidó, keresztény – egyöntetűen úgy tudja tehát, hogy vannak nevek, amelyek fölött nincs hatalmunk, amelyek kimondhatatlanok, vagy amelyek kimondása veszélyes, mert abban egyfajta kihívás rejtezik.

Sokatmondó, hogy a politikatudomány megalapítója, Thomas Hobbes éppen ehhez a tradícióhoz nyúlt vissza. A Leviatán ószövetségi szörny, s bár az Írás nem hozza kapcsolatba a politikával (egyetlen kivétellel: ő a büszke átlatok királya [Jób 41:26]), Hobbes pontosan ezt teszi. Minden biztonnal azért, hogy azt a spirituális-mágikus dimenziót is megadja neki, amely nélkül a legracionálisabb és legelvontabb politikai fogalom sem tud működképpé válni. Ez a dimenzió akkor tárul föl, vagy legalábbis akkor válik érzékelhetővé, ha a névadás rítusa végbemegy. Hobbes tulajdonképpen nem tesz mást, mint demonstrálja, hogy a politikai név megismerő funkcióval is rendelkezik. Amit ugyanis a gondolkodás révén a politikai együttéléstről megtudunk, azt igazából akkor ismerjük meg, és tesszük egyúttal a magunkévá, amikor nevet is adunk neki. S a Leviatán valóban tökéletes ötlet: eleve mitikus lény, de azért bibliai is. Amikor a könyvben (a 17. fejezet végén) elérkezünk a névadás ünnepi pillanatához és gesztusához, az olvasókban, de a politika cselekvőiben és alanyaiban is ott munkál a fölismerés és ráismerés éppúgy, mint az elismerés; a hatalom szerzése (tudjuk/megtudtuk, hogy minden hatalom tőlünk ered) éppúgy, mint a hatalomnak való önátadás (hiszen mindent átadunk/átadtunk neki, hogy biztonságban élhessünk). A Leviatán mi magunk vagyunk, de Hobbes hangsúlyozza, hogy valódi, tényleges, egyetlen akaratú kollektív személyként; ami vagy aki már másvalami vagy -valaki. A név ismerősséget és otthonosságot biztosít. Egyúttal azonban félelmet és iszonyatot is földé; isteni és mágikus név tehát, legalábbis abban az értelemben, hogy ki vagyunk neki szolgáltatva, ahogyan a népek és királyaik sem saját, hanem angyalaik, végső soron pedig a Gondviselés akaratát hajtják végre.

„A név a lényeg tükrözése” – mondja Faust.³ A viszony megfordítva is igaz. Ha valamilyen módon már látom a lényegét, meg tudom ragadni, akkor már nevet is adtam a dolognak.⁴ Campanella *Napállama*⁵ vagy Napvárosa a legfőbb tisztségviselőről kapta a nevét, aki fejedelem és pap is egy személyben, s akit három főtisztviselő segít, a *névként* cselekvő Hatalom, Szelelem és Bölcsesség. Francis Bacon *Új Atlantisza*⁶ befejezetlen maradt ugyan, de neve jól tükrözi az intenciót és a lényegét: az erények, a vallásos hit, az értelem egységét, amelynek legfőbb intézménye *Salamon Háza*. Morus Tamás *Utópiájának* jelentése ismeretesen vita tárgya; nem abban az értelemben, hogy mit jelent – Seholsincs –, hanem abban, hogy ez miféle lényegmagra-

gadas. (Sehol király Láthatatlan városában lehet-e bármit is komolyan venni?) Kiábrándult vágyakozás, játékos fantáziavilág, netán antipolitika? Ha az utóbbi, akkor a cím- és névadás valamiféle Hobbes-antitézis is lehetne, hiszen ha a név a lényeg, akkor Utópia minden politika tagadása abban az értelemben, hogy a politikában sem rendet, sem eszmét, sem végső igazságot vagy egyetlen erőt sem érdemes keresni. Akár így, akár úgy olvassuk Morus könyvét, kétségtelül igaz, hogy beleillik abba a kora modernkori lázas politikai gondolkodásba, amelyik hirtelen úgy találta, hogy a politikai berendezkedés, a rend kérdéséhez mindenkinek köze van; de persze legfőképpen a beavatottnak. A mágia-alkímia és a politika szoros kapcsolata az utópikus irodalom keletkezésének idején legalábbis implicit jelzése annak, hogy a név és az uralom szorosan összetartozik; hogy az ismeret, a tudás, a név kimondása valódi birtokbavétellel is jár. Hobbes valóban mindenkire szólani kívánt, a többség inkább nem. Giordano Bruno szorgalmasan járta az európai udvarokat, hogy mágikus-manipulációs technikáinak hatásosságáról meggyőzze az uralkodókat; Campanella a pápai és a francia királyi udvar megbecsült tanácsadója volt (legalábbis miután kiszabadult a spanyol börtönökből). Morus és Bacon politikusok-államférfiak voltak; közben egyikük a jog, másikuk a tudomány művelésében mélyedt el. Mint sok modern tudomány, a politika tudománya is mágikus praktikák és alkímista spekulációk, titkos összeesküvések és udvari machinációk közepette született. A megszületés utáni első teendő pedig a névadás. A lényeg és a név összetartozik: ez a fölismerés a politika tudománya és az utópia közös eleme.

Ha pedig ez így van, akkor a politikaelmélet, amennyiben a politikai tudásról (is) szól, nem is keveset megőrzött a mágikus dimenzióból, akár bevallja, akár nem. A megismerés, a lényeg fölismerése megnevezés, akkor is, ha a tudomány teszi. A megnevezés pedig egyszerre hatalmi és szakrális-mágikus aktus. A név mindig hordoz mágikus erőt, ősi karizmát, titkos tudást. És ha nincs név, ha nincs lényeg, akkor erő sincs, és hatalom sincs.

A romantika, mint oly sok minden mást, ezt a mágikus dimenziót is fölhígította, nemtőket és géniuszokat állított csatarendbe, akik népek és nemzetek sorsát igazgatják, de inkább bonyolítják. A Szabadság istennője kiváltképpen népszerűvé vált, festmények és szobrok ihletőjévé, fohászok és szózatok címzettjévé. De a népek és a nemzetek, sőt tartományok és városok is megkapták a maguk többé-kevésbé hangulatos megszemélyesítőit. Ez a színes és enyhén felszínes forgatag ma már avított. A világháborúban tovább változtak az ábrázolások, komorabb és baljósabb irányba,⁷ részben az erő demonstrálására, részben a gúny kifejezésére; majd pedig a vereség vagy a győzelem tiszteletére. Köztéri szobraink jelentékeny része tanúsítja, hogy még a vereség elviselése is könnyebb, ha megvan a név, ha megvan az elképzelt gesztus, a megsebzett oroszlán vagy a haldokló katona. A politikai gondolkodás talán sosem volt ennyire képzetfüggő, már-már totemisztikus, amikor a név és a lényeg, a kép és az eszme ilyen masszív egységbe forrt össze.

S persze nem mindig és főleg nem mindenhol sikerült ez az összeforrás. Tulajdonképpen ezek a kudarcok, mint általában a politikai válságok is, mutatják meg legjobban a tétet, azt, amiről végső soron szó van, amiből a fontos tanulságok levonhatók. Egy ilyen kísérletet mutatok be, irodalmi szöveggel. Az utópiák a maguk mágikus-szakrális dimenziójuk miatt amúgy is hagyomá-

nyosan jobban érzik magukat fiktív szövegekben, mint tudományos traktátusokban; miközben a tudomány a maga szabályai iránti tiszteletből inkább csak titokban, de éppen ezekből tud igazi ihletet és ösztönzést meríteni. Ezért is fontos, hogy szerzőnk, Robert Musil író, de a filozofikus fajtából; szövegei gyakran töprengések és reflexiók, de megengedhetik maguknak, hogy metaforák és színek segítségével érveljenek.⁸

A birodalom neve: Rend. Vagy halál?

Kákánia

■ Musil nevezetes műve, *A tulajdonságok nélküli ember* afféle filozófiai esszégyűjtemény.⁹ Kicsit olyan, mint Platón *Politeiája*, amelyben morál- és politikai filozófiát, metafizikát, episztemológiát, teológiát egyaránt találunk, ráadásul költői képek, mítoszok és elvont filozófiai fejtegetések eszköztárával és különböző karakterek előadásában. De ahogy Platón végső tárgya az ember, de Athénból szemlélve, úgy Musil számára is a tulajdonságok nélküliség valami egyetemes nézőpont jelzése, amihez az egyedül elérhető valóságot, a történelmi kontextust a dunai Monarchia adja.

A birodalom Musilnál a legendás Kákánia nevet viseli. A név nyelvi eredete közismert: császári és királyi. Már ettől van benne valami mesebeli, legendás, óperenciás; valami irreális, másvilági. Nem a romantika nemzeti istennőktől és politikai géniuszoktól benépesített világából való, hanem egy régebbi korszakból, egyúttal pedig egy sosem létezett világból, amely álmokból és ceremóniákból szövődött. Kákánia. A név kicsit mulatságosan és kárososan, vonzóan és taszítóan is hangzik egyszerre. Voltaképpen nem is név, ahogy – mint láttuk – Utópia sem név, de nem is névtelenség vagy megnevezhetetlenség, hanem a nem-létezés, a név tagadásának a neve. Kákánia szintén nem név, viszont nagy igyekezettel utal valamire, amit még meg kell ismerni és el kell nevezni. Adjunk Kákániának nevet: ez a könyv valódi tétje. Csak akkor pihenhet meg az öreg császár-király, ha birodalmának igazi neve lesz; ha valaki kimondja az igazi nevét, s így megtudja, s megtudjuk, hogy mi is a lényege.

A birodalom fizikai értelemben persze megvolt és megvan, ráadásul teljesebben, egészlegesebben, mint akárhány ország a világon. Talán a keleti birodalmakkal vethető össze, de Európában kivételes etnikai, nyelvi, kulturális, vallási heterogenitása, másképpen globalitása. Meseország ez, tele valós tájakkal és tartományokkal, népekkel és szokásokkal. Musil igen érzékletesen írja le ezt a világot, amelyben semmit sem vittek túlzásba, de amelyben minden megtalálható volt; amely nem érdeklődött a történelem, a múlt, de a jövő iránt sem, hiszen maga volt a történelem, noha nem volt múltja, a jövő pedig – nos a jövő eleve nem is létezett, miért kellett volna érdekelnie bárkit is? „Es is passiert – mondták errefelé, ha másutt úgy vélték, csoda esett; sajátos, se másutt a németben, se más nyelvekben nem ismert kifejezés volt ez, leheletétől tények és sorscsapások váltak pihe- s gondolatkönyűvé.”¹⁰ Leheletből azonban legföljebb légvárat lehet építeni, politikai közösséget aligha. Ezért Kákánia polgárai „nem tudták, hova száll mosolyuk, sóhajtásuk, gondolatuk. Mi végre gondolkodtak? Miért mosolyogtak? Nézeteik véletlenszerűségek voltak, hajlamaik megvoltak időtlen idők óta, valamiképpen minden ott lógott a levegőben: sémaként [...], mert nem létezett egysé-

gük törvénye.” A politika nem létezett; emberek léteztek csupán, sőt éppen ezért valóságosabban léteztek, mint máshol, bárhol a világban; a legutolsó utcanő élete is rendezettebb és érthetőbb volt, mint az egész hatalmas birodalomé.

Nem is volt soha politikai valósága másban megfogható, mint az önmaga intézményévé váló császár-királyban. Csakhogy az ő nevét hiába mondták ki, nem mondtak vele semmit, nem ismertek rá semmire. A *Habsburg* név már nem jelentett semmit; neki viszont két neve volt, így tulajdonképpen egy sem. Két koronát hordott, azaz egyet sem, hiszen egy fejre csak egyet tehetett volna föl. Nem maradt más választása: csákót hordott, és katonaruhát öltött. Ezzel azonban a háborút és a befejezetlenséget jelenítette meg; az ellenkezőjét annak, amit egy politikai nevet viselő birodalomtól várunk. És egyetlen háborúját sem nyerte meg; élete mintha szimbolikus politikai kudarcok sorozata volna: fia önmagán követett el királygyilkosságot; feleségét az uralkodás esküdt ellensége ölte meg; s a legendák birodalmában, Mexikóban sem sikerült trónt állítani. Nem is lehetett másként, mint hogy a birodalomnak se sikerüljön nevet adni soha. Világégésbe torkollt ez a lehetetlenség, a bosszú pedig szintén eposzi mértékű: egész családját végleges száműzetés várta.

A rend

■ Musil regényében ez a tragikus elem: az elejétől sejtjük, hogy ez a minden kényelemmel és biztonsággal berendezett világ mintha a levegőben lógna. Hogyan helyezzük a földre? Alkalmasint az uralkodó habitusához legközelebb álló, mi több, alteregójának is tekinthető Stumm von Bordwehr tábornok szellemi kalandjai és tapasztalatai segítenek itt a legtöbbet. Hiszem ő a Párhuzamos Akciónak nevezett Osztrák Év (azaz a névadó ünnepség) szervezői között a hadsereget hivatott képviselni.¹¹ Megfigyelőnek tekinti magát, hiszen a koncepciók, a tervek, a kitalálás a civilek dolga. De hiába figyel, nem ért semmit, homály veszi körül, s ez egyre jobban zavarja. Egyrészt ugyanis a tábornok intelligens ember, aki átérzi a probléma és a feladat súlyát. Másrészt mint az uralkodó alteregójának neki van talán a legtöbb fogalma vagy inkább előzetes tudása a feladat természetéről.

A fölismeréshez vezető útra tulajdonképpen Ulrich, a regény főhőse állítja: „szó sincs róla, hogy a szellem civiléknél található, a test pedig katonáéknál, mint hiszed, hanem éppen megfordítva! Mert a szellem egyenlő a renddel, rend pedig hol lenne több, mint a katonaságnál?”¹² Hiszen a lélek, vagyis a civil személy legmélyén nagyon is rend van: reflexek, megszokások, monotonia. A hadsereg voltaképpen csak kifejezi, formába önti a civil lelket. Ezzel szemben a divatos tudomány s a tudomány irányítása alá került etika és filozófia mindig valamilyen rendszerbe visz. Csakhogy a rendszerek nem alkotnak rendet. Azt, amire mindig is vágyunk, tudniillik a rendet, a politikában már csak a hadsereg tudja képviselni: ez az utolsó politikai eszme, ez az a név, amelyre vártunk. Igaz, hogy minden eszme – a névben és a név által kimondott lényeg – veszít a maga éteri szépségéből, mielőst megfoghatóvá válik, „[d]e hát egy eszme a legparadoxabb dolog a világon. A hús úgy kötődik össze az eszmékkel, mint egy fétis. Varázserejű lesz, ha jelen van valamiféle eszme. [...] És az eszmék mégsem képesek soha abban az állapotukban megmaradni, amelyben a legerősebbek; azokhoz az anyagokhoz hasonlítanak, amelyek a levegőn

nyomban más, tartósabb, de tisztátalanabb formává alakulnak. [...] Mert az eszme: te vagy, egy bizonyos állapotodban.”¹³ Talán tényleg van úgy, hogy az eszme személyben testesül meg, leginkább persze monarchiákban (a császárságban *Caesar* él, a királyban Nagy *Károly*, benne pedig *Dávid* király); vagy néha köztársaságokban is (bonapartizmus, gaulle-izmus); s így az eszme tényleg megtapintható. Csak hát Ferenc József sehogy sem volt eszme; ő valóban szolgált a birodalmat, ahelyett, hogy nevet adott volna neki, ha a tudomány erre képtelennek bizonyult. Maradt tehát a Rend. De vajon tényleg képes a rend eszméje politikai névvé alakulni? Egyáltalán: miféle eszme a rend?

Von Bordwehr tábornok ezt tudni szeretné; akcióba lép tehát, behatol oda, ahol a választ reméli megtalálni. A hadsereget ugyanis ismeri, de ott soha nem közöltek vele semmilyen titkos nevet, senki nem kínált és senki nem igényelt semmiféle politikai tudást. A rend életforma és gyakorlat volt; de hogy ez volna vagy lett volna maga a politikai igazság? Tábornokunk elmegy ezért a birodalmi könyvtárba, oda, aminél civilebb környezetet elképzelni sem tud (a hadsereg tagjai publikálni is csak engedéllyel publikálhatnak). S íme, ott sorakoznak előtte a polcok, a polcokon pedig könyvek milliói. Éppen úgy, mint az ellenséges hadsereg. Csakhogy itt mindenki egyenlő, és egyforma posztot tölt be, nincsen stratégia, nincsen terv. Ijesztő, sőt halotti rend van. S mégis teljes a káosz, teljes a sötétség. A tudás hadserege megbénít. A könyvtár nem szól, nem mond semmit. Tábornokunk erre nem számított: segítségül hívja tehát a könyvtárost, hátha az ismeri a rend titkát vagy nevét. De csalódnia kell: a könyvtárosnak nem kell, sőt nem is szabad ismernie a könyvtár tartalmát, mert ha egyetlen könyvbe is beleolvas, elveszett. A könyvtáros csak a címeket ismerheti, vagy talán csak a címeket rendező metacímeket. Az ő dolga a rendtartás és a rendezés, amihez nincs szüksége másra, mint a rendtartás és a rendezés fogalmaira. Musil a végletekig feszíti az iróniát: a könyvtárosnak doktorátusa van a rendezésből, de halvány fogalma sincs a rendről.

A helyzet drámai: a rend ott van, mégsem nevezhető meg, mint egy rendes ellenfél. A tudás ott van – hol lehetne másutt? –, de fogalmunk sem lehet arról, hogy voltaképpen mit is keresünk. A tábornok kénytelen belenyugodni:¹⁴ valóban semmi szükség az olvasásra. A könyvtár, a tudás összességének gondolata a keresett eszme. A rend nem más, mint az egész, a totalitás. A dolgok a helyükön vannak. Másutt ezt a formulát találjuk: „[a] világtörténelem törvénye jutott Ulrich eszébe minderről – nem egyéb, mint a régi Kákánia alapvető államelve: »Minden marad a régiben.« Iszonyúan okos állam volt Kákánia.”¹⁵ *Minden* marad a régiben – vagyis minden, ami van, maga a Minden.

Halál

■ Ez a *Minden*ként, vagyis totalitásként értett rend mint politikai eszme, lényeg vagy név bármennyire is kényelmesnek és lakályosnak tetszik, hiszen valós és teljes, takaros és élhető világ van mögötte, mégis hordoz valami baljóslatú, fenyegető vonást. A tábornok ezt kétszer is kifejti: „Képzeld el a rendet. Vagy képzelj el inkább egy nagy gondolatot elébb, és akkor még mindig egy nagyobbat; és erre a mintára képzelj a fejedben is egyre több rendet. Eleinte olyan takaros a kép, mint egy vénkiszlány szobája [...] a végén olyan eszement, mintha éjjel hazakanyarog az ember a kaszinóból [...] [D]e most

képzeld csak el valami teljes, egyetemes emberiség-méretű rendet; hát állítom, hogy az maga a fagyhalál, a hullamerevség, holdbéli táj, mértani epidémia.”¹⁶ Ez az a hideg káosz, ami Kafka írásaiban oly gyakori. A rend, amelynek nincs értelme, csak súlya. S amelynek csak egyféle vége lehet. A tábornok „[ú]gy tapasztalta, hogy a könyvtárszolgákon kívül senki más nem nyújthat betekintést a civil-értelem dolgaiba. Megértette a rend túlhajtásának paradoxonát, miszerint beteljesülése elkerülhetetlenül tétlenséget eredményez. Furcsa érzés kerítette hatalmába, mintha megértette volna, miért jár együtt a katonaságnál a legnagyobb rend az élet feláldozásának készségével. Kiderítette, hogy valamiféle kimondhatatlan összefüggés eredményeképpen a rend az emberölés igényéhez vezet.”¹⁷ A *per* főhőse egy városszéli kőbányában végzi, éjszaka, tulajdonképpen a városban uralkodó világos, nappali, intézményesített rend ellentétjeként, mégis abból eredően. Az egész ugyanis csak akkor valóban az, akkor totális, ha magába képes foglalni önmaga képét is. Ehhez viszont szüksége van saját tagadására. Az emberölés igénye nem vérszomj, nem szakrális aktus, nem legitimációs szükséglet, hanem a név – a *totális rend* – kimondása. Ha valóban a totális rendben van a politikai lényeg, akkor annak megismeréséhez nem filozófiára, nem spekulációra, hanem tette van szükség, mégpedig arra a tetre, amelynél végérvényesebbet ember nem tehet. Ől: mint Káin.

S most rövidebbre zárhatjuk: az a politikai név, amely valami totalitást és egészséget akar kifejezni; s az a politikai névadás, amely egy ilyet akar kimondani, megnevezni, az ezzel a kísértéssel s ezzel a véggel néz szembe. A rend üres szó: a könyvtár halott. Attól kel életre, éspedig vészterhes, halotti életre, ha a teljesség hívó szavát meghallja.

A Monarchia nem volt képes fennmaradni. Megmaradt rekvizitumnak, egyúttal azonban, a lehető legparadoxabb módon, a jövő zsengejének. Az egész valósága és megnevezhetetlensége halálos kombináció, mert a politika örök vágya, hogy otthont teremtsen, és emberi rendet alkosson. Az egykori mágikus praktikák a maguk módján viszonylag ártatlan kísérletek voltak az uralkodásra. A Leviatánban fölsejlik már a kísértés; a nemzeti romantika korszakának határait pedig a világháború sáncai rajzolja ki. S jóllehet a náci kísérlet a maga hatalomimádatával, a birodalom öncélúságával (das Reich) pontosabban megragadta a névadás paradoxonját – talán nem függetlenül alapítójának kákániai gyökereitől –, a kommunista rendszer sztálini – azaz politikailag releváns – verziója sem maradt el mögötte abban, hogy a filozófiai rendszer és a tudományos elnevezés helyett a totális politikai akarat valóságához igazodott. Mindkét totalitárius uralom végső soron az ölés mániákus kultuszában ismert önmagára, s teljesítette be Von Bredow tábornok megérzését.

Lemondás a rendről

■ Ahogy láttuk, a politika név nélkül valószínűleg lehetetlen vállalkozás. De Musil valami fontos dolgot még mondani tud. „Valójában tehát két szellem-állapot létezik, amelyek nemcsak harcolnak egymással, de ami ennél is rosszabb, általában megvannak egymás mellett [...]. Az egyik megelégszik a pontossággal, és a tényekhez tartja magát; a másik nem elégszik meg ennyivel, hanem mindig az Egészre néz, ismereteit úgynevezett örök és nagy igaz-

ságokból származtatja. Az egyiknek sikere sokasodik, a másik viszont gyarapodhat terjedelemben és méltóságban.”¹⁸ Az egyik a tudomány, a másik a rendszerelvű filozófia; az egyik a gyűjtő, a másik a rendszerező. Ezek összeérhetnek, mint a gigászi francia enciklopédiavállalkozásban, amely minden modern politikai utópia fundamentuma. Az egész, hiánytalan rend vállalkozása ez, amelyet a tudomány nevében hajtottak végre; ez volt a hobbesi gondolat igazi értelme: a tudományra bízni a politika elnevezését, arra a tudományra, amely – ahogy Musil sejteti – valójában sosem jutott tovább a rendszer fogalmánál, de mindenáron az egész birtokba vételére törekedett.¹⁹

Van-e vagy lehetséges-e az utópikus névadásnak alternatívája? Nos az biztos, hogy van másféle megismerés, van másféle filozófia, amelyet Musil szintén Ulrichon keresztül fejt ki: „Körülbelül ahogy egy esszé veszi szemügyre tárgyát, szakaszosan, különböző oldalai felől, anélkül, hogy teljességében megragadná – mert a teljességükben megragadott dolgok egyszeriben elvesztik kiterjedésüket, és fogalommá olvadnak –: ezt a módszert tartotta Ulrich a világ és saját élete leghelyesebb szemléltetésének és kezelhetőségének.”²⁰ Csak az a kérdés, hogy a rendszerek és a tudomány korában, a könyvtár uralma alatt, a politikai név elszemélytelenedése, absztrakttá válása, ezzel együtt végképp utópiába fordulása idején, amikor a rend megnevezése az „akárom” kimondása, a rend neve pedig „Egész”, van-e a legcsekélyebb esélye is annak, hogy a politikai név megmaradjon esszéisztikusnak, hogy a nemzetek és országok királyai és angyalai megmaradjanak a Gondviselés eszközeinek, s így végső bizalmunkat ne beléjük, hanem a Gondviselésbe vessük.

■ JEGYZETEK

1. Több római szerző (pl. idősebb Plinius, Plutarkhosz) is tudósít arról, hogy Róma „titkos nevét” kiejteni vagy közzétenni tilos volt, mert azzal az ellenség hatalmat szerzett volna a város fölött.
2. Az alkímia kísértése ebben rejlik. Goethe Faustja így ismerkedik meg Mefisztóval: Faust: „Mí a neved?” Mefisztó: „Kérdésnek kicsinyes / attól, ki megvetéssel néz a szóra, / ki látszatokba sose vesz, / csupán a lényeg mélye vonzza.” Faust: „De nálatok, úgy vettem észre, / a név a lényeg tükrözése, / s abból ki-ki olvasni tud, / hallván: Légyvisten és Gebbesztő vagy Hazug. / Kicsoda vagy tehát?” (Európa, Bp. 1986. 59.) Jékely Zoltán fordításában két elem sajnos elvész: egyrészt Faust kérdése így hangzik: „Miként nevezed magad?” Ez jobban rámutat arra, hogy Faust a név kimondásával hatalmat kíván nyerni Mefisztó fölött. A másik elem a „megvetéssel néz a szóra” – a szó itt a Szót, azaz az Igét jelenti, visszaulva arra, hogy Faust nem tartotta helyesnek a János-evangélium Prológusának első mondatát „Kezdetben volt az Ige/Szó” megfogalmazással lefordítani. Mefisztó tromfja tehát az, hogy Faust a Szó elvetésével a névadás vagy a névkimondás hatalmát is elveszítette.
3. Lásd az előző lábjegyzetet.
4. „Hazánk neve Magyarország” jelenti ki Magyarország Alaptörvénye, valóban a lehető legtömörebben foglalva egybe az otthont, a nevet, a névadás gesztusát és a fölismerés aktusát.
5. Nippon, Bp. 1996.
6. Nippon, Bp. 1995.
7. Jules Verne, a 19. század minden optimizmusának és pesszimizmusának talán legemblematisabb krónikása és tanúja *A bégum ötszázmilliója* című utópia-antiutópia-regényében a fény (természetesen francia alapítású) városát egyszerűen Franceville-nek nevezi; a sötét ellentétet a német ihletésű Acélváros (Stahlstadt) képviseli.
8. Musilról természetesen irdatlan sok könyv született. Támpontul szolgálhat ehhez Tim Mehigan: *The Critical Response to Robert Musil's The Man Without Qualities*. Camden House, 2003. Musil írásai, elsősorban, de messze nem kizárólag *A tulajdonságok nélküli ember* ugyanis nagyon sok és sokféle filozófiai vitához szolgáltat érveket és megfigyeléseket.
9. Robert Musil: *A tulajdonságok nélküli ember*. I–III. Európa, Bp., 2013.
10. Uo. 37.
11. A „párhuzam” a porosz-német uralkodót köszöntő emlékével kíván rivalizálni, az osztrák–magyar uralkodó elsőbbségét hirdetve. Egyfelől paradox, hogy a „háborús” Németországgal szemben a (mindig vesztes, de) „békés” Ausztriát egy másik katonacsászár reprezentálja (ahogy láttuk, kényszerűségből); másfelől jellemző, hogy a párhuzam az „akcióban” testesül meg, azaz a lényeg itt bizonyos értelemben a névadás megkerülése, mintha a név nem volna más, mint a „Névadás”. Ez persze abszurd.
12. Robert Musil: i. m. 426.
13. Uo. 401.

14. Végül mégis: Musil 1981-ben megjelent regényében, a *Die Hochzeit der Einhörner*ben ismét föltűnik az akkor már hadirokkant tábornok, aki a grazi egyetemi könyvtár fölgyűjtésének kísérlete közben veszíti életét. A könyvtár megmaradt tehát a legnagyobb, legyőzhetetlen ellenfélnek.

15. Uo. 409.

16. Uo. 524.

17. Uo. 587.

18. Uo. 281.

19. A tudományos megismerés kompetenciájának korlátairól lásd Catrin Misselhorn: *Musil's Metaphilosophical View: Between Philosophical Naturalism and Philosophy as Literature*. *The Monist* 2004. No. 1. 104–121.

20. Robert Musil: i. m. 283. Hasonló felfogást fedez föl Philippe Mach Musil etikai nézeteiben (itt is Ulrich a szócso): *Ethics and Aesthetics: Reuniting the Siamese Twins*. *The Monist* 2004. No. 1. 122–137.

